

хороби (lues). Довідуємося також, що релігійні справи сей „побожний“ католик не раз відсував на дальше місце перед мотивами особистої користі (бажане побільшити свої впливи серед суспільства, духовна кар'єра його брата); що в справах релігійних не був він завсїди щирим і послїдовним; і що взагалї — моральний образ Сирїтки представляєть ся навіть просто відражаючим. Домальовує його особливо наведений автором відривок в одного листа, в котрїм сей поборник „правдивої віри христїянської“ в характерною зимнокровністю і спокоєм пропонує напр. своєму стриччюму брату Криштофови не більше — не менше, як струїти посла одного з кандидатів на корону, суперника роду Радивилів, підчас переделекційного вїзду під Стежницею 1575 р. „Podoba się nam — пише він в сїм оригінальнїм листї — aby temu gońcowi... dać jaką pigułkę, żeby do Stężycy nie przyjechał. Nie wiem, jeśli się to W. M. zda. Wszakże W. M., hetmanem będąc, często ich do Abrahama czasem cicho posyłał, a coby temu wadziło? bo się boim, aby czem nie siał między ludźmi, a dla dobrego ojezyny (?) nie wadzi lotra... stracić, dawszy mu co zjesć, potem rzec, że upiwszy się, apoplexyą umarł (!). A jeśli się to W. M. zda, tedy — kogoby na to posłać, racz W. M. dać znać, kórbu przysiądz musiał, żeby to cicho zostało. O prędki respons proszę...“

Особа Радиви́ла-Сирітки, що буда обектом енергічних заходів видатних осіб (починаючи від папи, Скарги, Говія, Коммендонїя) і ріжних польських кругів коло позискання виливового магната для своїх цілей, представляє значний історичний інтерес, ілюструючи національно-культурні (і навіть політичні) відносини в Литовсько-Руській державі і Польщі кінця XVI-го і початку XVII в. При тїм дає вона цікаву характеристику морального ества тих осіб, на яких опирав ся католицько-польонїзаційний рух в своїм завоювничім походї на Схід, та тих способів, які уважали можливим уживати діячі сього руху підчас виконувания своєї „культурної місії на Сходї“.

О. Назарїв.

Памятники сношенїй Московскаго государства съ Польско-литовскимъ государствомъ, т. IV, 1598—1608. (Сборникъ императорскаго русскаго историческаго общества, томъ 137), Москва, 1912, ст. XIX+808.

Як поясняє передмова, сей том друкуєть ся в нагоди недалекої 300-роковини визволення Москви і вибору на царство Михайла Романова, як перший том актїв „Смутної доби“. Заразом він продовжує давнїйшу серію актїв дипломатичних зносин Московщини з Польсько-литовської держави, котрої останній (III) том вийшов двадцять лїт тому, в 1892 р., під редакцією покійного Карпова. Але той III том кінчив ся

1571 роком, новий, IV починає однак 1598 р. Виходить таким чином прогалина в 27 літ, для котрої наче б уже й нема місця в сїм видавництві — принаймні передмова нічим не поясняє сього дивного перескоку.

Смутна доба мала чимале значіння в розвою українського життя. З одного боку — сей розгром православної Московської держави, яка чераз приходила з моральною і матеріальною помічю православним Українцям і Білорусам Польщі і Литви, викликав серед них значну депресію, яка не вістала ся без впливу на тутешнє культурне і національне життя; з другого боку участь польсько-литовських магнатів, а далі й правительства в московській смуті потягнула за собою в небувалих розмірах мобілізацію воєнних елементів України, а за тим незвичайний зріст козащини, її сил і впливів, що дав себе потім знати в національнім і культурнім відродженню України 1620-х рр. До тепер ми для історії сього розвою козащини в Смутну добу мали досить бідні і уривкові відомости, так що видання дипломатичних московсько-польських актів могло викликати певні надії значного збільшення сих відомостей. Однак з сього погляду виданий том приносить дуже небогато. В значній мірі се залежить від неповноти сих актів — багато розгублено під час пізнійших завірюх. Так в описи московського посольського архива, надрукованій тут, згадують ся такі інтересні акти, як напр. „столбъ 107 году (1599) о Запорожскихъ Черкасахъ“, „столбъ 112 году (1608) Запорожскихъ Черкасъ“, „столбъ 116 году — о спускъ в государевымъ жалованьемъ к Запорожскимъ Черкасомъ атамана Богдана Мстиславца“ (с. 6—8). В надрукованих актах знаходимо тільки побіжні звістки про козащину.

Так в царськїм листї, посланім з Посником-Огоровим в Польщу в вересні 1604 знаходимо скаргу, що „розтрыга Гришко Отрещевъ“ підслав свого агента П. Свирского до донських козаків і вони „вместе з вашими Черкасы Запороскими“ за підмогою „розтрыги“ арештували і відіслали „в Литву“ царського післанця, „и въ нынѣшнемъ во 113-мъ году въ сентябрѣ погромили их (дітей боярських Ревутова і Сухачева, післаних „в проезные станицы“) ваши люди литовские Черкасы и привели их в кошъ на усте Орчыка к отаману к Софрону с товаришы. И пры нихъ пришли къ тому Софрону литвинъ Щасны Свирский зъ Запороскими Черкасы“ і допитував тих станичників про московські українні городи (с. 178). В походї псевдо-Димитрія під Сівець згадують ся з ним „Черкасы Запороскі“ (с. 258), і такіж загальні згадки про Запорозьких Черкас в його війську на с. 432, 581, 513. В вересні 1604 р. приходили за московську границу люде Мих. Ратомского з Остра, „а с ними атаманъ Сахно Голубцов, Запорожской козакъ, и поранили... детей боярскихъ і стрелцов на Крылове пустоша“ (с. 260). Нарешті в по-

сољстві 1607 р. побіжна згадка про жаданне турецького правительства, аби „Запорожскихъ Черкасъ король унял, чтобъ его землѣ лиха не чинили“ (с. 363).

М. Грушевський.

Н. С. Граве — Къ исторіи еврейства („Русскій Архивъ“, 1910 р., кн. 10—12; 1911 р., кн. 1—4).

В 2-ій кн. „Русскаго Архива“ за 1893 р. автор вже помістив одну статю, присвячену історії Жидів. В ній він „вказав головні результати розширення прав Жидів в середніх віках в бувшій Польщі та надання їм рівноправности по французькій революції — у Франції, Германії і Австрії; подав там начерк головних законів, що торкають ся Жидів, їх побуту і шкідливої діяльности Жидів в Росії від часів приступлення до підданства Росії аж до початків царюваня Миколи II.“ Тепер автор доповнює свої попередні замітки зібраними за останні 17 років від надрукованя згаданої статі фактами. Розвідка вкликана „грізною небезпекою“ існуваня Росії від Жидів, навіть і тоді, коли не надано їм рівноправности. Ще важнішою причиною опублікованя сеї розвідки було те, що „ярий оборонець жидівської рівноправности“ посол до Д. Думи Родічев в падолисті 1909 р. горяче виступив в Думі за скасування межі жидівської осілости, а ліві партії в 1910 р. навіть внесли законопроект в тій справі.

Наведені мотиви, що керували автором, примушують нас вже наперед сумнівати ся в науковій безсторонности автора. І справді, розвідка написана дуже необъективно, з різко вказаною „юдофобскою“ тенденцією. Матеріал штучно підбраний, аби довести, що „шкода від розширення прав Жидів і їх діяльности незвичайно побільшилася ся у Франції, Германії, Австрії і особливо в Росії від послідовного захоплення Жидами торговлі і промислу поза межами жидівської осілости та від головної участі їх в революційнім русі в Росії, котрий ледве що не зруйнував її державного ладу“.

Не дивлячи ся на низьку наукову вартість просторої розвідки д. Граве, уважамо потрібним все-ж таки її принотувати. Робимо се з двох причин: по-перше — автор займаєть ся прослідженем історії, ролі і суспільного значіння жидівської людности також на українській території; по-друге — його праця дає вказівки на матеріал до об'єктивного і ріжностороннього освітлення жидівського питання, історії і становища Жидів на Україні. Але-ж — тільки вказівки на такий матеріал, а не самий матеріал, бо наведеним у праці д. Граве користувати ся без перевірки небезпечно.

О. Назарій.